

УДК 728/1(1-21)(477-25)

ВИНОГРАДОВА М.В.

**Нове в дослідженні міської садиби
на Андріївському узвозі, 13 у Києві**

У статті йдеться про відкриття автором досі невідомих архівних документів щодо відомого «Будинку Булгакова», відтворена повна історія забудови садиби на Андріївському узвозі, 13 у Києві, починаючи з 1803 року, і з 1817 до 1888 року – періоду, коли садибою володіла родина київських міщан Медведєвих. Проведена атрибуція однієї з перших збережених у садибі до сьогодні споруд, визначена дата побудови. Стаття корисна для всіх фахівців, що цікавляться історією Києва.

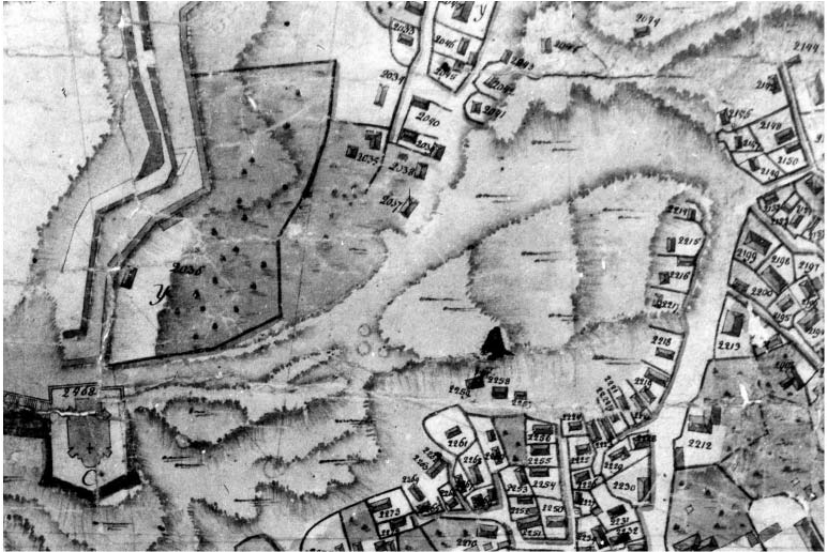
Ключові слова: Андріївський узвіз, Булгаков, Гарденін, Медведєв, Літошенко, Закревський, Поділ, Меленський, Гесте, Катеринич, Бібіков.

Як відомо, міська садиба на Андріївському узвозі, 13 пов'язана з ім'ям письменника Михайла Булгакова, тут розташований його меморіальний будинок-музей – пам'ятка історії національного значення. Це – житловий будинок 1888 року (арх. М.М. Гарденін), в якому у 1906–1913 та 1918–1919 роках проживав письменник. Статус пам'ятки надано Постановою Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, охоронний № 260003-Н. Проте ретельне дослідження історії забудови цього місця ніколи не проводилося і фактично розпочиналося з 1888 року, коли губернський секретар Федот Іванович Медведєв продав садибу дружині купця Вірі Олексіївні Літошенко [1].

Андріївський узвіз з'єднує Верхнє місто з Подолом. Довкола нього ще з XIX ст. точилися дискусії, пов'язані з його виникненням, розташуванням, трасуванням по існуючій лінії.

Сучасний Андріївський узвіз звивистим серпантинном пролягає між літописними горами Старокіївською (Детинкою), Замковою (Киселівкою) з одного боку та Андріївською (Уздихальницею) – з іншого. Він простягається від Контрактової площі та вул. Покровської до початку вул. Володимирської. Назва пов'язана з будівництвом за проектом петербурзького архітектора Б. Растреллі на Андріївській горі знаменитої Андріївської церкви (1744–1754 рр.).

У XIX ст. Андріївський узвіз штучно асоціювали навіть з Боричевим. Проте досі залишається чимало питань щодо справжньої його історії. Існують відверто помилкові твердження про його конфігурацію та забудову. На це звертав увагу видатний дослідник Києва М. Закревський, який на відміну від інших науковців, які невірно датували виникнення узвозу, зазначав: «Андреевский съезд прокопан лишь в начале 18-го века; а прежде не было на этом месте никакой проезжей дороги со Старого города на Подоль» [2]. Гора Киселівка (Замкова) і Гора Андріївська (Уздихальниця) у стародавні

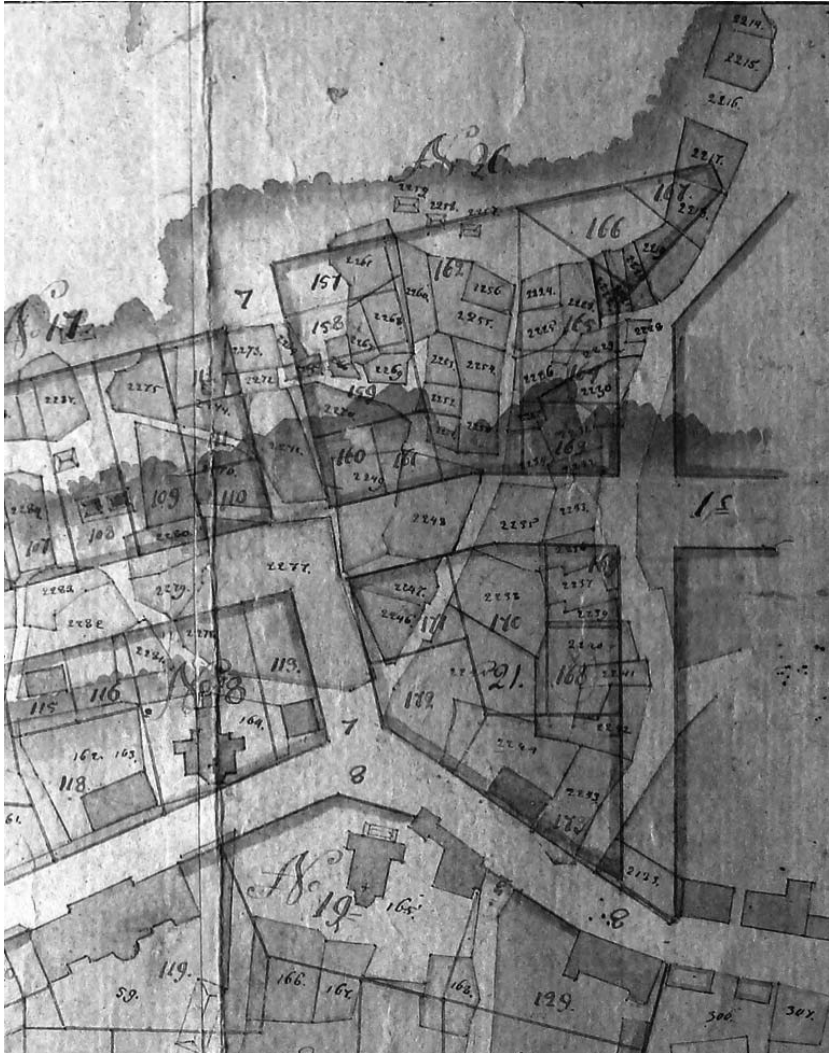
Іл. 1. – План Києва Старокиївської і Подільської частин, 1803 р. Складений арх. Меленським А.І. Фрагмент. Під № 2214 – садибна ділянка міщанина Івана Руденка. – ІА НАНУ, науковий архів, ф.14, № 116.

часи були з'єднані. На перетині Андріївського узвозу і вул. Воздвиженської ще в середині XIX ст. існувало узвишся між горами Старокиївською і Андріївською, що не дозволяло з'єднати існуючі частини доріг в одну лінію, зробити узвіз проїжджим і уможливити розвиток садибного будівництва.

Така ситуація відобразилася на плані Старокиївської та Подільської частин, складеному у 1803 році першим міським архітектором Андрієм Меленським, який дає досить повну інформацію щодо забудови цієї частини Києва [3]. На той час розріджена забудова узвозу позначена тільки з боку Подолу, доходючи до вул. Воздвиженської та Андріївської гори, далі роз'єднується валом, а за ним, біля Андріївської церкви, забудова майже відсутня (іл. 1).

Слід зауважити, що в документах з історії забудови Києва початку і першої половини XIX ст. зустрічаються інші назви Андріївського узвозу: Старокиївський узвіз, вул. Андріївська; початкова частина від Контрактові площі та вул. Покровської до перетину з вул. Воздвиженською до середини XIX ст. називалася вул. Ольгинською і відносилася, за тодішнім адміністративним поділом, до Подільської поліційної частини; верхній відрізок узвозу біля Андріївської церкви – до Стародавньої.

Віднайдені автором в архівах Києва (Центральному державному історичному архіві м. Києва, Державному архіві Київської області і Державному

Лл. 2. – План перепланування Подолу, квартали №№ 9-26, без дати [вірогідно 1812 р. - МВ].
Фрагмент. – ДАКО, ф. 41, оп. 1, спр. 1859, арк. 52.

архіві міста Києва) документи дають змогу розширити відомості про історичну структуру і забудову Андріївського узвозу взагалі і садиби № 13 зокрема.

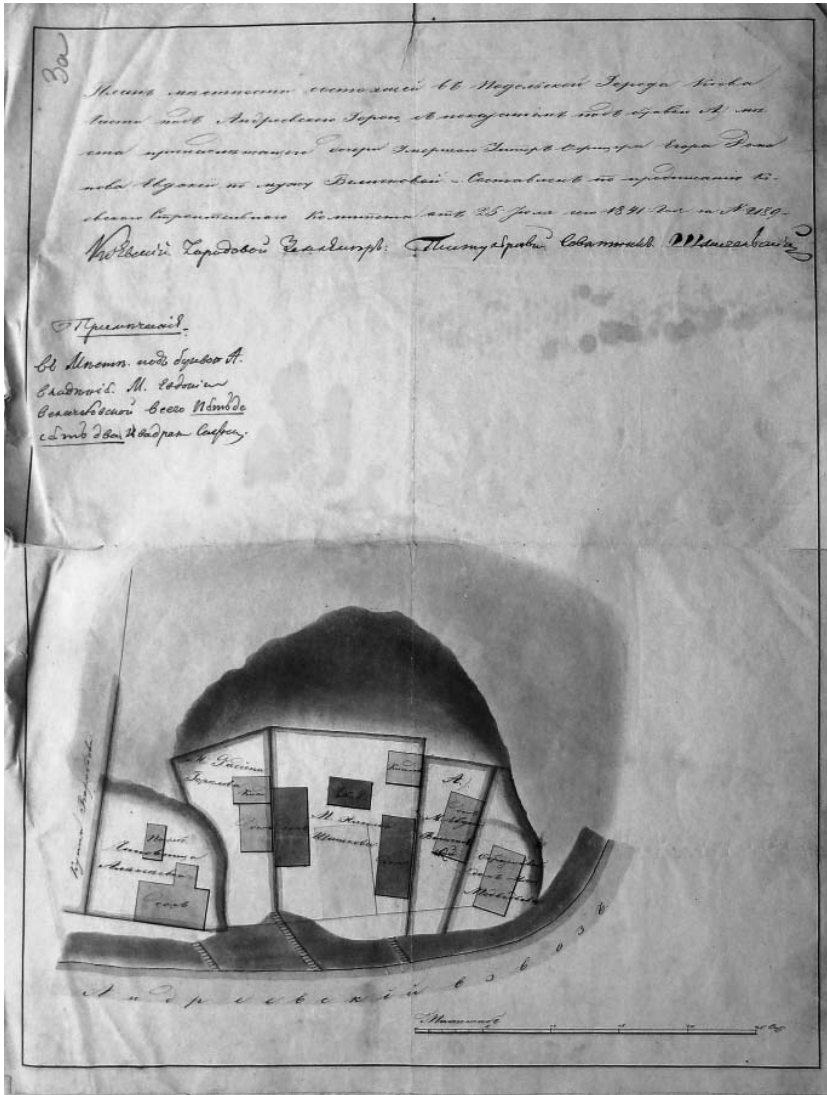
На плані 1803 року садибна ділянка, що відповідає сучасному № 13 на Андріївському узвозі, розташована біля підніжжя Андріївської гори і позна-

чена під № 2214. Згідно зі списком «обывателей, имеющих мест от начала Крещатицкой горы по улице Александровской по границе дому Сухоты и от него по Андреевскому взвозу до границы горы и обратно до подошвы Крещатицкой горы», – складеним майже через рік після нищівної пожежі Подолу (1811 рік), а саме 17 червня 1812 року «для сообщения жителям Подола», ця садибна ділянка належала міщанинові Івану Руденку [4]. Відповідно до плану 1803 року на території зазначеної садибної ділянки зафіксовано невеликий прямокутний у плані дерев'яний будинок, який під час пожежі згорів [5].

Проект перепланування Подолу 1812 року, складений петербурзьким архітектором Вільямом Гесте, фактично не торкнувся трьох сусідніх садибних ділянок під Андріївською горою, зокрема міщанина Івана Руденка. На плані перепланування частини Подолу з накладкою на допожежну структуру, зроблену, ймовірно, у 1812 році [6], обриси цієї території не зазнали виправлень, і вона залишилася в тих самих межах без змін (іл. 2).

Після пожежі ділянка Івана Руденка була самовільно зайнята київськими міщанами Медведєвими (за іншими документами Ведмедєви) – «двумя Іванами» (можливо, один з них брат на ім'я Іоанн), які спорудили тут дві дерев'яні хатинки. 6 квітня 1817 року вони звернулися до київського цивільного губернатора В.С. Катеринича з проханням дозволити їм «нынешнее место обстроить ... хозяйственным образом», але за відсутністю належного плану садиби не мали змоги це виконати. Того ж року 23 червня Комісія для побудови Києво-Подільської частини відмовила Медведєвим через відсутність документів про належність їм ділянки та неможливості зазначити ними «под каким бывшего до пожара числятся или в чем соседстве упомянутой их дом состоял» [7]. Проте офіційно садибу було оформлено на Медведєвих 31 серпня 1818 року, коли вони сплатили «крепостные пошлины» в розмірі 20 крб. 30 коп. асигнаціями [8]. Тоді ж Медведєви спорудили на місці хатинок дерев'яний одноповерховий будинок, що був знесений у 1832 році під час «спланирования и расширения» Андріївського узвозу [9]. Садибна ділянка у той час належала київським «старожилим міщанам» Іоанну (напевно одному з вищезгаданих «двух Иванов») і Устинії Медведєвим. Її площа за планом 1844 року, складеним землеміром Л.Л. Шмигельським, становила 127 кв. саж. [10] (план в архівах Києва не виявлено) [11]. Відповідно до «Обывательского списка Подольской города Киева части», датованого 28 серпня 1836 року, І. Медведєву було 65 років, за родом занять – вибійник (рос. *выбойщик*) (вірогідно красильник ситцю за словником С. Ожегова). Також відомо, що у подружжя Медведєвих Івана та Устинії був син Іван [12].

Під час проживання Медведєвих на Андріївському узвозі він почав забудуватися, здебільшого з середини XIX ст. Спочатку це були невеличкі одно-двоповерхові дерев'яні будинки, хаотично розташовані на садибних

Лл. 3. – План садибних ділянок, 1841 р. Непарний бік Андріївського узвозу, сучасні №№ 9-13. – ДАКО, ф. 42, оп. 2, спр. 99, арк. 3-а.

ділянках. Деякі власники відмовлялися від будівництва на гористій території: наприклад власники садибної ділянки Костянтина Величковського, площею

52 кв. саж., яка містилася між садибами Миколи Шишкова (сучасний № 11) і Медведєвих (сучасний № 13) [13]. До речі, цю ділянку у 1844 році було поділено між власниками сусідніх ділянок.

На плані, складеному у 1841 році, зафіксовано декілька садибних ділянок – Марії Алексєєвої (сучасний № 9), міщанина Романа Горохова (ділянка згодом була поділена між М. Алексєєвою і М. Шишковым), міщанина Миколи Шишкова (сучасний № 11), міщанки Євдокії Величківської – за шлюбом Беленкової (згодом ділянка поділена між М. Шишковым і Медведєвими) [14] та Медведєвих (сучасний № 13). На цьому плані показано як у 1832 році було розширено і дещо вирівняно Андріївський узвіз. Лінія забудови узвозу пройшла по земельних ділянках цих власників, а в деяких випадках, як з садибою міщан Медведєвих, існуючий там будинок підлягав знесенню (іл. 3).

У серпні 1846 року Іван Іванович Медведєв – син Іоанна і Устинії Медведєвих домігся від Київської губернської будівельної комісії розширення своєї садиб-

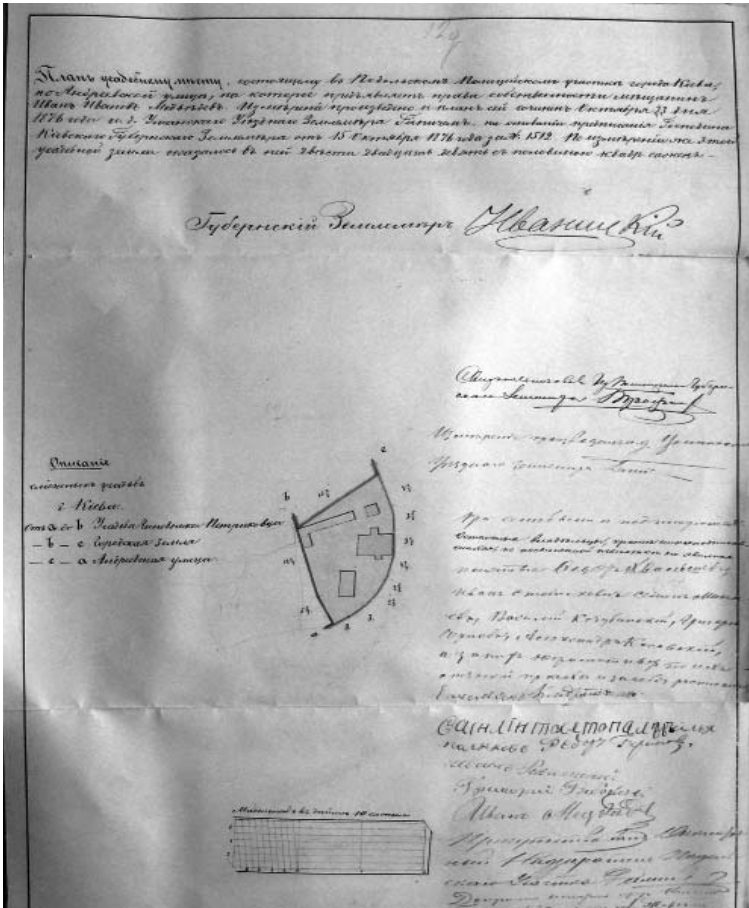
Іл. 4. – Сажин М.М. Вид Андріївського узвозу, кінець 1840-х рр. Папір, акварель 35,5 x 27,7. Національний художній музей України. Під горою – житловий будинок 1846 р. – сучасний № 13-б.

Лл. 5. – Вид на Старе місто. Фото Д.Біркина, 1872 р. - ДНАББ ім. В.Г.Заболотного, відділ рідкісної книги. ної ділянки за рахунок виділення йому ще 79,5 кв. саж. «за посаженные деньги» [15] спланованої частини гори Уздихальниці (Андріївської) для спорудження за «сразковим» проектом № 3 дерев'яного будинку (тобто шириною фасаду на 3 віконних прорізи). Таким чином, площа садибної ділянки на той час вже становила 229,5 кв. саж. Відповідно до рапорту київського землеміра Л. Шмигельського від 24 липня 1846 року: «Место с расчищенной горы действительно нахожу удобным к постройке просимого им дома...» [16]. Проект

Лл. 6. – Житловий будинок, 1846 р., сучасний № 13-б. – Фото 2014 р.

будинку був затверджений 3 вересня 1846 року Київським військовим генерал-губернатором Д. Г. Бібіковим [17] (в архівах Києва не виявлено). Споруджений будинок належав також братові Івану Медведєва Степану, який за 200 крб. сріблом 3 жовтня 1859 року продав свою частину Іванові [18].

Уперше будинок зображений на акварелі кінця 1840-х років художника М.М. Сажина [19] та у 1872 році зафіксований на відомому фото військового інженера Д. Біркіна «Вид на Старый город» (іл. 4, 5). Тепер у цьому будинку розміщене кафе «Світлиця» (іл. 6). Будівля на півтора поверхи, тинькована, дах вальмовий. Вікна двостулкові з дерев'яними лакованими ставнями

ми. Внутрішнє планування змінене пристосуванням під заклад громадського харчування. Вхід до будинку влаштовано з правого боку наріжної частини головного фасаду, що виходить на Андріївський узвіз. Додатковий вхід із тамбуром до напівповерху – посередині лівого бокового фасаду. Відповідно до наказу Управління охорони пам'яток історії, культури та історичного середовища від 02.04.1998 № 15, додаток, п. 1, будинок є щойно виявленим об'єктом культурної спадщини за видом «архітектура». Питання про занесення його до Державного реєстру нерухомих пам'яток України на даний час вирішується Міністерством культури України (іл. 6).

Ситуація із забудовою розглядуваної ділянки у другій половині XIX ст. зафіксована на досить схематичному плані, складеному Уманським повітовим землеміром Гапичем 23 жовтня 1876 року після оформлення І.І. Медведєвим права власності на нерухомість [20]. На ньому показана існуюча на той час дерев'яна забудова – одноповерховий будинок по лінії Андріївського узвозу, споруджений у 1846 році, і всередині садиби – три господарчі споруди (іл. 7). Право на спадщину І.І. Медведєв отримав 3 січня 1876 року після смерті його батьків Іоанна Медведєва (1853 р.) та матері Устинії (1864 р.) [21].

Після смерті І.І. Медведєва садибна ділянка площею 229,5 кв. саж. була продана 4 травня 1888 року його сином губернським секретарем Федотом Івановичем Медведєвим, якому спадщина дісталася 5 травня 1887 року. Садибу за 4 тисячі 500 крб. сріблом придбала дружина київського купця 2-ї гільдії Віра Олексіївна Літошенко [22].

Подальша історія забудови садиби на Андріївському узвозі, 13 досить детально викладена М.А. Кадомською і О.А. Мокроусовою у розділі «Архивная полка» культурологічного путівника «Андреевский спуск» [23].

Отже, ця наукова розвідка відкрила білі плями в розвитку будівництва початку і середини XIX ст. на території міської садиби на Андріївському узвозі, 13. Варто зауважити, що існують дослідження території Подолу, зокрема, узвозу, які охоплюють пізніший період – з 80-х років XIX ст. Однак до цього часу історія забудови даної частини узвозу фактично була невідомою. Виявлені автором архівні матеріали дають змогу доповнити увесь наявний дослідницький комплекс щодо цікавої в історико-культурному відношенні теми.

Джерела та література

1. Державний архів Київської області (далі – ДАКО), ф. 84, оп. 6, спр. 341, ст. 17, арк. 40 зв. – 42; Кадомская М. Архивная полка / М.А. Кадомская, О.А. Мокроусова // Культурологічний путівник : Андреевский спуск – К. : Видавничий дім «АМАДЕЙ», 2011. – С. 262.
2. Закревский Н.Н. Описание Киева. – М. : Изд-во Московского археологического общества, 1868. – Т. 1. – С. 371.
3. Інститут археології НАН України, методфонд, ф. 14, № 116.

4. Державний архів м. Кієва (далі – ДАК), ф. 1, оп. 2, спр. 179, арк. 30.
5. Там само, ф. 240, оп. 1, спр. 39, арк. 6.
6. ДАКО, ф. 41, оп. 1, спр. 1859, арк. 52.
7. ДАК, ф. 240, оп. 1, спр. 39, арк. 6–7.
8. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАК України), ф. 486, оп. 1, спр. 17537, арк. 1.
9. ДАКО, ф. 42, оп. 3, спр. 2604, арк. 1.
10. 1 кв. саж. = 4, 55 м².
11. ЦДАК України, ф. 486, оп. 1, спр. 17537, арк. 15.
12. ДАК, ф. 1, оп. 2-а, спр. 261, арк. 89 зв.
13. ДАКО, ф. 42, оп. 2, спр. 99, арк. 3-а.
14. Там само.
15. Там само, оп. 3, спр. 2604, арк. 3.
16. Там само.
17. ЦДАК України, ф. 486, оп. 1, спр. 17537, арк. 15.
18. Там само, арк. 17.
19. Київ в образотворчому мистецтві ХІІ–ХХ століть : альбом / авт.-упоряд.: Ю.В. Белічко, В.П. Підгора. – К. : Мистецтво, 1982. – № 129.
20. ДАКО, ф. 35, оп. 4, спр. 233, арк. 32.
21. ЦДАК України, ф. 486, оп. 1, спр. 18357, арк. 9, спр. 17537, арк.12, 13.
22. ДАКО, ф. 84, оп. 6, спр. 341, ст. 17, арк. 40 зв. – 42.
23. Кадомская М., Мокроусова Е. Вказана праця. – С. 261–269.

Виноградова М.В. Новое в исследовании городской усадьбы на Андреевском спуске, 13 в Киеве

На основании открытых автором архивных документов, относящихся к известному «Дому Булгакова», в статье воссоздана полная история застройки усадьбы на Андреевском спуске, 13 в Киеве, начиная с 1803 года, и с 1817 по 1888 год – времени, когда усадьбой владело семейство киевских мещан Медведевых. Проведена атрибуция одного из первых сохранившихся до наших дней строений на ее территории, определена дата постройки. Статья интересна для всех специалистов, интересующихся историей Киева.

Ключевые слова: Андреевский спуск, Булгаков, Гарденин, Медведев, Литошенко, Закревский, Подол, Меленский, Гесте, Катеринич, Биби́ков.

Vynohradova M.V. New in research on homestead on Andriyivskiy Uzviz (St. Andrew descent), 13 in Kyiv

Author discovered archive documents which are related to famous «House of Bulgakov»; based on these documents, the article recreates full history of homestead construction on Andriyivskiy Uzviz (St. Andrew descent), 13 in Kyiv – from 1803 as well as from 1817 to 1888 – time when the homestead was owned by family of Kyiv burgers Medvyedyev. Attribution had been concluded for one of the earliest constructions which had remained of the territory of the homestead; construction date had been identified. The article is interesting for specialists who are interested in Kiev history.

Key words: Andriyivskiy Uzviz (St. Andrew descent), Bulhakov, Hardenin, Medvyedyev, Litoschenko, Zakrevskiy, Podil, Melenskiy, Geste, Katerynych, Bibikov.

Подано до друку: 14.11.2016 р.